

Elipsa (aneb co v korpusu nenajdme)*

Jarmila Panevová

Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK

Jazykové sdružení ČR a PLK, 16. 5. 2013

**Téma přednášky bylo rozpracováno v rámci projektu GA ČR
P406/10/0875*

- Korpusová éra – přístup k nevídanému množství materiálu.
- Kombinace přístupů – vyhledávání (a třídění), introspekce. Anotace korpusů.
- **1. Elipsa** – pojetí:
v povrchové podobě něco chybí,
posluchač/adresát ví co –
gramatikalizace (vs. aktuální elipsa)

- **Elipsa:** a) proces elidování nebo
b) výsledek procesu
- Hlavsa (1981): elipsa funguje na různých jazykových rovinách
- Mikulová (2011): přehled
- *jedno- a dvojlůžkové pokoje*
- *v obdobích před a po vysvědčení*

- aktuální elipsa:
 - *Asi jsou léčivé, ale...* (Mikulová, s. 25)

2. Vybrané typy gramatikalizovaných elips

2.1 Subjekt v pro-drop jazycích

- (1) *Zítřa půjdu na výstavu.*

2.2 Vypustitelnost valenčních doplnění

(2) *Pokojská ustlala a vyluxovala.*

(3) *Hovor rychle ukončil a zavěsil.*

2.3 Všeobecnost konatele (deagentizace)

(4) *V této restauraci se dobře vaří.*

2.4 Kontrolovaný subjekt infinitivu

(5) Syn slíbil matce odvézt ji k lékaři.

(6) Redaktor doporučil autorovi zkrátit
článek.

3. Gramatikalizované vs aktuální elipsy?

Koordinace

(7a) Každý rok sekáme a sušíme trávu.

(7b) Každý rok sekáme trávu a sušíme ji.

- (8a) Nataša domů přinesla pizzu a snědla ji.
- (8b) *Nataša domů přinesla a snědla pizzu.
- (8c) *Nataša domů přinesla pizzu a snědla.

- (9a) Pavel už dopsal a odevzdal diplomovou práci.
- (9b) *Pavel už dopsal diplomovou práci a odevzdal.
- **(9c)** Pavel už dopsal diplomovou práci a odevzdal ji.

- (10) Myl se horkou vodou a mýdlem.
- (11) S chutí přečetl *Vojnu a mír* i *Annu Kareninu*.
- ? Kritéria: *a zároveň, spolu, najednou*

- Typy příslovečných určení povrchově elidovaných, vyžadujících „rekonstrukci“ hloubkové struktury
- Příslovečné určení **srovnání** (CPR)
 - a) shodou
 - b) rozdílem

- (12) Petr žije na Riviére jako aristokrat.
- (13) Petr žije na Riviére jako mezi aristokraty.

- (14a) Petr dosáhl v soutěži lepších výsledků než kamarád.
- (14b) Petr dosáhl v soutěži lepších výsledků než s kamarádem.

- **Rekonstrukce hloubkové struktury**
- Operátor: *stejný/stejně, podobný/podobně*
- (15a) Pavel pracuje **stejně** svědomitě jako Petr.
- (15b) Pavel pracuje stejně svědomitě jako (pracuje) Petr (svědomitě).

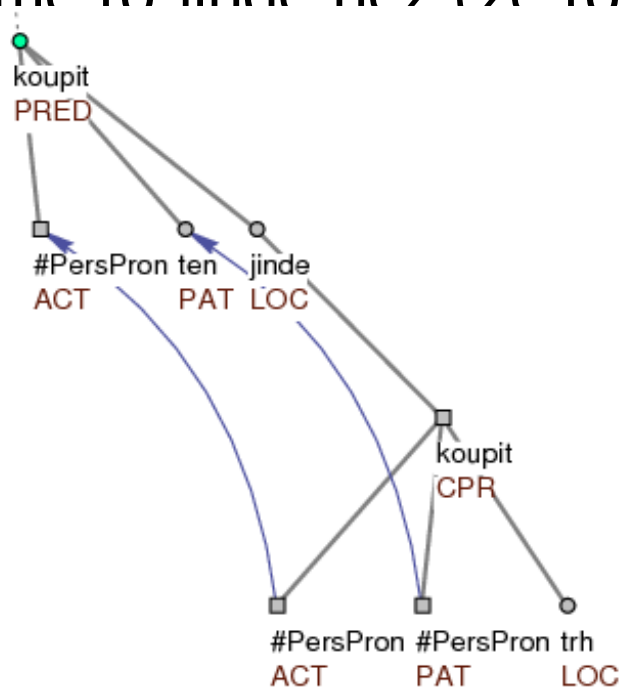
- (16a) Udělal to jako Pavel.
- (16b) Udělal to (stejně) jako (to udělal) Pavel (***nějak***).

- (17a) Požadavky u Komerční banky jsou jako u České spořitelny. (PDT 2.0)
- (17b) Požadavky u Komerční banky jsou (stejně) jako (jsou požadavky) u České spořitelny (nějaké).

- (18a) Narodí se ještě někdy fotbalista jako Pelé? (PDT 2.0)
- (18b) Narodí se ještě někdy fotbalista (stejný/podobný) jako (je) Pelé (fotbalista)

- (19a) Je to **stejně** nepříjemné, jako když vám u dveří zazvoní Svědci Jehovovi. (SYN2005)
- (19b) Je to **stejně** nepříjemné, jako (je nepříjemné), když vám u dveří zazvoní Svědci Jehovovi.

- (19a) Koupíme to **jinde** než na trhu.
- (19b) Koupíme to **iinde než** (že to koupíme) na trhu.

- Operátory:
- pro a) *stejný/stejně, podobný/podobně*:
na povrchu fakultativní
- Pro b) *jiný (nějaký), jinak (nějak), jindy (někdy), jinde (někde), komparativ* :
na povrchu obligatorní

- (20a) Situace v armádě je **jiná** než na ministerstvu. (PDT 2.0)
- (20b) Situace v armádě je **jiná** než (je situace) na ministerstvu (**nějaká**).

- **Homonymie** – způsobená růzností v rekonstruované predikaci (21), nebo pádovou víceznačností (synkretismem) (22)
- **Rekonstrukce:**
- predikace paralelní nebo existenciální
- popř. také „umělý“ lexém odpovídající sémantice operátoru

- (21a) Znam **lepšího** právníka než Petr.
- (21b) Znam **lepšího** právníka než (zná) Petr (právníka)
- (21c) Znam **lepšího** právníka než (je) Petr (dobrý právník)

- (22a) Pět let se tam naparuje a přes nafrněné móresy ho lid miluje **víc** než jeho předchůdce. (MF Dnes, 16.12.2007)
- (22b) ... ho lid miluje víc, než (lid) miloval jeho předchůdce (Accus)
- (22c) ... lid ho miluje víc, než ho miloval jeho předchůdce (Nom)

- (23a) Zasloužil si **více** pozornosti, než mu věnovala jeho matka.
- (23b) Zasloužil si **více** pozornosti, než (byla pozornost), kterou mu věnovala jeho matka.
- (24a) Petr se vrátil z cesty po světě **zkušenější** než před odjezdem.
- (24b) Petr se vrátil z cesty po světě **zkušenější** než (byl Petr zkušený) před odjezdem.

4. Konstrukce uvozené výrazem *kromě* (zčásti též *mimo, vedle*) a *místo*

4.1 O jaký slovní druh jde?

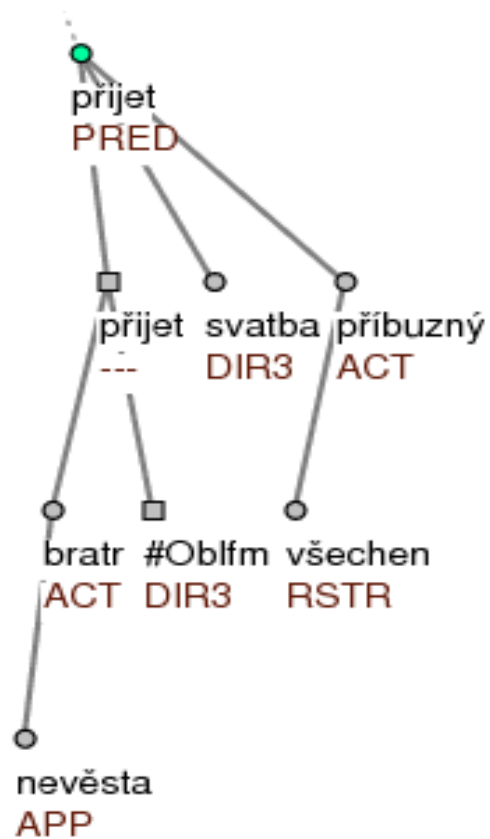
předložka? spojka? příslovce?

4.2 České syntaxe: hypotaktická koordinace (odporovací, stupňovací), přísl. urč. způsobu omezením

- Stejné problémy jako u srovnání:
zkrácená (elidovaná) predikace
- 2 významy (protikladné) u *kromě*

(25) Kromě do Paříže pojedeme do Grenoblu
(+)

(26) Kromě nevěstina bratra přijeli na svatbu
všichni příbuzní. (-)

- Návrh: 2 nová přísl. určení
- (i) adice (additive ADDIT)
- (ii) výjimka (exception, EXC)

(28) Ruská armáda použila kromě tanků a dělostřelectva i letectvo. (PDT 2.0) – ADDIT

(29) Kromě s Kladnem jsme v poslední době sehráli solidní zápasy. (SYN2006PUB) - EXC

- **Kritéria:** pro EXC přítomnost „totalizátoru“, pro ADDIT častá přítomnost rematizátoru *i, také, ještě* apod.

Nejsou spolehlivá, obojí se vyskytuje jen fakultativně:

(30) Jezevci nemají **žádné** vážnější nepřátele **kromě** člověka. (SYN2006PUB)

- (31) Sledování byli podrobeni kromě na alergii trpící vnučky **všichni** starší lidé v rodině. (SYN2006PUB) – ADDIT
- (32) ... octl se na takovém životním vrcholu, kdy **kromě** o sobě rozhodoval o životě a smrti tisíců (SYN 2005) – ADDIT
- (33) Krajský či kmenový nacionalismus ve Finsku neexistuje, **kromě** u Karelů, kteří chtějí svůj domov. (SYN2006PUB) – EXC

- ADDIT – obě predikace kladné, nebo obě záporné
- EXC – jedna z predikací kladná, jedna záporná
- (34) S rodiči se kromě Amálie nedomluvil nikdo (SYN2005) – EXC
- (35) Kromě do nohy dostal také nejednu ránu do hlavy (SYN2005) - ADDIT

- I tak zůstává mnoho případů **homonymních**:
- (36) Hned jsem odskočila s přidušeným výkřikem, který **kromě Artura** musel slyšet kdekdo. (SYN2005)
- (37) Takže já **kromě létání** do Bruselu pokračuji dál ve své práci. (SYN2005)

- Za homonymii je někdy zodpovědné splynutí různých syntaktických funkcí u „zkráceného“ obratu:
- (38a) Kromě Petra políbila novou příchozí (i) matka.
- (38b) Kromě (toho, že políbil novou příchozí) Petr (**Sb**), políbila novou příchozí (i) matka.
- (38c) Kromě (toho, že matka políbila) Petra (**Obj**), políbila (matka) i novou příchozí.

5. Výrazy uvozené „místo“ (hypotaktická koordinace odporovacích, ale „upozadění“ při hypotaxi)

(39) Místo do Nitry přijel do Bratislavy.

(= Nepřijel do Nitry, ale přijel do Blavy)

(40) Jídlo a proviant se nahoru vozily rolbou místo saněmi. (PDT 2.0)

- Přísl. určení **substituce**, odporovací parafráze vždy nesedí:
- (41) Místo odpovědi si Holmes posadil klobouk na hlavu.
(= (Holmes) neodpověděl, ale posadil si klobouk na hlavu)

- **Závěry (předběžné):**

- Konstrukce probírané v odd. 3, 4, 5 (srovnání, *kromě*, *místo*) aspirují na gramatikalizované elipsy, jejichž hloubková struktura vyžaduje „rekonstruovanou“ závislou predikaci
- Konstrukcí s „hypotaktickou koordinací“ je méně, než se v našich syntaxích předpokládá

- Přijetí těchto hypotéz znamená obohatit seznam příslovečných určení o adici (ADD), výjimku (EXC) a substituci (SUBST)

- Reference
- **Daneš, F.** (1985): *Věta a text*. Praha: Academia.
- **Hlavsa, Z.** (1981): On Syntactical Ellipsis. *In:* F. Daneš – D. Wiehweger (eds.), *Satz-semantische Komponenten und Relationem im Text*. Praha: ÚJČ ČSAV, 119 – 158.

- **Mikulová, M.** (2010): Významová reprezentace elipsy. *Studies in Computational and Theoretical Linguistics*. Praha: UFAL MFF UK.
- **Panevová, J., Mikulová, M.** (2011): Problém elipsy: Co s ním a kam s ním? *Prace filologické 60*, Warszawa, 225 – 232.

- **Panevová, J. Mikulová, M. (2012):** Assimetrii mezhdú glubinnym i poverchnostnym predstavleniem predložhenija (na materiale dvuch tipov obstojatel'stv v cheshskom jazyke). *In: Smysly, teksty i drugie zachvatyvajushchie sjuzhety. Sbornik statej v chest' 80-letija I. A. Mel'chuka (eds. J.D. Apresjan, I. M. Boguslavskij, L. Wanner et al.), Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 486 – 499.*